

Тетяна Лоза,
здобувач кафедри соціальної педагогіки
Луганського національного університету
ім. Т. Шевченка

ПЕДАГОГІЧНА ПІДТРИМКА ЯК БАЗОВА ТЕХНОЛОГІЯ ВИХОВАННЯ ДИТИНИ-СИРОТИ В УМОВАХ ДИТЯЧОГО БУДИНКУ СІМЕЙНОГО ТИПУ

У статті представлено результати теоретичного дослідження педагогічної підтримки дитини-сироти в умовах мінливих соціальних умов. Здійснено аналіз наукових підходів до розуміння понятійної конструкції «педагогічна підтримка». Сутність педагогічної підтримки в умовах дитячого будинку сімейного типу досліджено як елемент співпраці на шляху соціалізації та самореалізації дитини-сироти, як принцип особистісно-орієнтованої системи виховання та як педагогічну технологію, що направлена на самовизначення особистості, розвиток її індивідуальності.

Ключові слова: дитина-сирота, педагогічна підтримка, виховання, дитячий будинок сімейного типу.

В статье представлены результаты теоретического исследования педагогической поддержки ребенка-сироты в условиях меняющихся социальных условий. Осуществлен анализ научных подходов к пониманию понятийной конструкции «педагогическая поддержка». Сущность педагогической поддержки в условиях детского дома семейного типа исследована как элемент сотрудничества на пути социализации и самореализации ребенка-сироты, как принцип личностно-ориентированной системы воспитания и как педагогическая технология, которая направлена на самоопределение личности и развитие индивидуальности.

Ключевые слова: ребенок-сирота, педагогическая поддержка, воспитание, детский дом семейного типа.

Theoretical research of orphan's social and pedagogical support in changing conditions is shown in this article. The analysis of scientific approaches to understanding the conceptual design «pedagogical support» was submitted. The essence of educational support in conditions of family-type children's home was investigated as part of the socialization process, as the principle of personality-centered educational system, and as educational technology that aims at self-identity and the development of his personality.

Key words: orphan, pedagogical support, education, family type children's home.

Сучасні умови тенденційного поширення явища соціального та біологічного сирітства вимагають розробки технологій підтримки дітей-сиріт. Завдяки забезпеченню умов сімейного виховання ефективне здійснення підтримки означеної категорії дітей можливе у дитячих будинках сімейного типу (далі ДБСТ). Проте практика соціальної роботи свідчить, що технології роботи з дітьми-сиротами в умовах ДБСТ потребують вдосконалення.

Дослідження питань педагогічної підтримки дітей-сиріт в умовах ДБСТ потребує чіткого розуміння сутнісних характеристик та змісту даного явища. При цьому необхідною є конкретність у визначенні дефініцій як теоретичної основи дослідницького пошуку. Наукова розробка означеного питання з точки зору соціальної педагогіки потребує конкретизації сутності, змісту, принципів, особливостей і технології педагогічної підтримки. Слід зазначити, що сьогодні у соціально-педагогічній науці відсутній єдиний концептуальний підхід до трактування фундаментальних понять даної галузі знань. Це означає, що необхідною є розробка міцного науково-теоретичного базису – обґрунтованої системи конкретизованих дефініцій, що зможе відображати сутнісні характеристики педагогічної підтримки в умовах ДБСТ.

Аналіз останніх досліджень і публікацій свідчить, що вивченням інститутів сімейного влаштування дітей-сиріт займався ряд вітчизняних вчених, зокрема Г. Бевз, Н. Доля, А. Капська, Н. Комарова, В. Кузьмінський, О. Нескучаєва, О. Яременко. Створенням методичної бази для здійснення соціально-педагогічної роботи відносно вихованців ДБСТ та батьків-вихователів займалися такі вчені як Т. Бондаренко, Н. Комарова, І. Пеша, С. Солодчук, І. Трубавіна та ін. Результати досліджень зазначених науковців дозволяють спрямувати процес співпраці дитини-вихованця з батьками-вихователями, соціальними працівниками та соціальними педагогами у русло особистісного розвитку дитини, формування базових знань, умінь та навичок для самостійного життя, забезпечення психологічного комфорту дитини та нівелювання наслідків негативного попереднього досвіду. Проте питання педагогічної підтримки вихованців ДБСТ потребує подальшого дослідження.

Метою даного дослідження є здійснення дефінітивного аналізу понятійної структури «педагогічна підтримка», визначення перспектив застосування педагогічної підтримки відносно дітей-сиріт в умовах ДБСТ.

Розпочинаючи аналіз категорій, доцільно розглянути базове поняття даної понятійної конструкції – «підтримка», що у великому тлумачному словнику сучасної української мови трактується у значенні «забезпечення, надання необхідних засобів в процесі створення об'єкта, системи» та «супроводження об'єкта, системи в процесі експлуатації» [3, с. 968]. Інше трактування відображено в тлумачному словнику С. Ожегова, де

підтримка означає «не дати впасти», «не дати порушитися, зруйнуватися будь-чому», «схвалити», «виступити на захист», «надати допомогу». В свою чергу допомога тлумачиться як «сприяння будь-кому, участь у будь-чому, що приносить полегшення» [9, с. 454]. У енциклопедичному словнику «Психологія спілкування» за редакцією О. Бодалева зазначається, що підтримка – це «надання того, що іншому потрібне; забезпечення комфорту, визнання, схвалення, підбадьорювання іншої людини (підтримувальна терапія); рефлексія відносин особи з людьми близького оточення, що співпереживають і надають їй реальну допомогу» [11, с. 336]. Таким чином, підтримка – це діяльність, що забезпечує здійснення допомоги, супроводу та захисту.

Поняття «педагогічної підтримки» вперше ввійшло у вітчизняну термінологію завдяки російському вченому О. Газману, який, займаючись проектуванням інновацій у вихованні, застосував дане визначення для розвитку концепції педагогіки свободи (педагогіки загальної турботи). У його теорії сутність педагогічної підтримки визначається як «процес спільного з дитиною визначення її особистих інтересів, цілей, можливостей і шляхів подолання проблем, пов'язаних з фізичним і психічним здоров'ям, які заважають їй зберегти свою людську гідність і самостійно досягти бажаних результатів у навчанні, самовихованні, спілкуванні, здоровому способі життя, професійному самовизначенні» [4, с. 16]. Отже, педагогічна підтримка направлена на створення умов для саморозвитку та самореалізації дитини шляхом спланованої допомоги, що не обмежує індивідуальність, а розвиває її. Педагогічна підтримка в умовах ДБСТ може надаватися як батьками-вихователями, так і соціальним працівником, що здійснює соціальне супроводження даної сім'ї.

Еволюція досліджень науковців щодо сутності педагогічної підтримки внесла до розуміння цього поняття корективи концептуального характеру: по-перше, педагогічна підтримка розглядається як елемент будь-якої співпраці та взаємодії, оскільки виступає позитивним відношенням до діяльності людини і готовності підтримати її на шляху соціалізації та самореалізації, по-друге, педагогічна підтримка є найважливішим принципом гуманістичної особистісно-орієнтованої системи виховання, по-третє, педагогічна підтримка – це педагогічна технологія, що направлена на самовизначення, самоусвідомлення, самовираження особистості, розвиток її індивідуальності, ефективну самореалізацію в цілому.

Згідно аналізу науково-педагогічної літератури у контексті першого підходу, педагогічна підтримка, що є елементом будь-якої співпраці і взаємодії у педагогічній діяльності, зорієнтована на спільну роботу вихователя і вихованця (А. Андрєєв, І. Бех, І. Зязюн, Н. Касицина, Н. Михайлова, В. Сухомлинський, С. Юсфін). Провідною фігурою у цій діяльності виступає педагог, зусилля якого спрямовані на допомогу дитині,

що і є найвищою цінністю, адже педагогіка підтримки – це «педагогіка глибинного спілкування, де зустрічаються не педагог та дитина, а дві різні людини (маленька та доросла), яким є що сказати один одному» [6, с. 12]. Отже, позиція педагога щодо вирішення проблем дитини ґрунтується на ефективній взаємодії, що виступає основою особистісно-орієнтовного підходу у вихованні.

Співзвучними до цього розуміння педагогічної підтримки є погляди відомого педагога В. Сухомлинського. Він вважав, що підтримати дитину може «лише той, хто повністю розуміє її і все те, що з нею відбувається», тобто сам відчуває в собі дитинство, мудро ставиться до вчинків, вірить і захищає вихованця, не вириваючи його з природного середовища; враховує індивідуальну своєрідність кожної особистості, завжди пам'ятає про те, що дитина знаходиться в стані самопізнання, самоствердження [12, с. 212].

Колектив авторів за участі Н. Касіциної, Н. Михайлової та С. Юсфіна стверджують, що «педагогічна підтримка – це швидше навчання дитини не лише самостійно діяти в умовах «пожежі», але і перш за все – діяти профілактично. Відомо, що там, де існує ефективна профілактика проблем, реакція людей на проблему, що раптово з'явилася, більш усвідомлена, та в усякому разі, менш панічна» [6, с. 107]. У цій ситуації на рівні безпосередньої допомоги ставиться завдання позитивного впливу на колектив дитини, у тому числі на дорослих, суть якого полягає у мінімізації конфліктів та оздоровленні психологічного клімату в оточуючому середовищі. Згідно позиції Н. Крилової, педагогічна підтримка можлива у разі наявності сприяння (співпраці, співпереживання, співчуття) у ході становлення відносної самостійності та незалежності особистості, на шляху індивіда до конкретної мети (або у вирішенні конкретного завдання). А. Андрєєв також визначає педагогічну підтримку, як допомогу у подоланні проблем вихованців, що можлива тоді, коли суб'єкт навчання поступово включається в процес співпраці і взаємодії зі своїм викладачем. Науковець пояснює, що в процесі підтримки дорослий повинен зосередитися на позитивних сторонах особистості дитини, щоб закріпити його самооцінку, підтримати при поразках та допомогти повірити у власні здібності [1, с. 72].

Таке визначення педагогічної підтримки є синонімічним поняттю «виховуючої допомоги», що введена І. Закатовою і трактується як «комплекс соціально-педагогічних заходів превентивного характеру, логічно вибудованих дій педагогічного спрямування, з допомогою яких здійснюється загальна підтримка особистості в процесі її самореалізації і самовиховання» [5, с. 72]. Вивчаючи вплив виховної допомоги, Л. Сенніков зазначає, що вона може бути надана у формі сприяння у розвитку духовних, фізичних, моральних, інтелектуальних сил особис-

тості, її творчих здібностей та підтримки індивідууму в його прагненні реалізувати себе в праці, здобутті знань, спорті, творчості та інших соціально значущих видах діяльності.

Оскільки дослідники визначають дефініцію «виховуюча допомога» через поняття підтримки, що за своїм змістом є педагогічною, ми вважаємо доцільним привернення уваги до важливості компоненту співпраці суб'єктів даного процесу. Таке розуміння педагогічної підтримки детермінує привернення уваги до позиції вихователя ДБСТ у даному процесі та вимагає сприяння розвитку особистості вихованця.

У руслі другого підходу педагогічна підтримка є найважливішим принципом гуманістичної особистісно-орієнтованої системи виховання, що розглядається більшістю вчених (Т. Анохіна, С. Бадер, В. Бадерханова, О. Газман, І. Зверева, Є. Ісаєв, Т. Макеева, С. Попова, В. Слободчиков, С. Фурдуй) як особливий вид діяльності педагога, який не можна назвати ані навчанням, ані вихованням.

Так, гуманістичну спрямованість педагогічної підтримки можна відстежити у ствердженні Є. Ісаєва та В. Слободчикова, що підтримувати у зростаючій людині слід, перш за все, суб'єктність (власну активність). Аналогічно дослідження В. Бадерханової щодо поняття педагогічної підтримки свідчить, що воно є ширшим ніж робота з проблемою людини, оскільки дозволяє проявитися особистості, сприяти її самоактуалізації.

Акцентуючи увагу на розвиток особистості, С. Попова зазначає, що педагогічна підтримка – це «дія, спрямована на збереження та зміцнення фізичних і духовних сил дитини в життєво-важливих ситуаціях її розвитку; це дії педагога в системі стосунків, спрямовані на надання допомоги в ситуації «тут і зараз» в ім'я особистісного розвитку» [10, с. 8]. Аналогічно, С. Бадер визначає сутність педагогічної підтримки як професійну інноваційну сферу діяльності педагога, яка ґрунтується на засадах гуманізму та дітоцентризму, потребує професійної компетентності та творчого підходу до власної діяльності; систему дій, спрямованих на допомогу дитині щодо розкриття її внутрішніх можливостей задля досягнення успіху в життєдіяльності. Для організації педагогічної підтримки в умовах ДБСТ важливе значення має позиція С. Фурдуя, що розглядає цей процес як супровід процесу соціалізації молоді, що мають єдину мету, технологію та засоби реалізації, оскільки вони спрямовані на розвиток особистості вихованця, вирішення адаптаційних проблем, створення атмосфери довіри, сприяння засвоєнню правил і норм суспільного життя, формування знань, умінь та навичок розпоряджатися вільним часом та організовувати культурно-дозвіллеву діяльність.

У концепції Т. Макеевої педагогічна підтримка передбачає активізацію самосвідомості особистості, розвиток процесів самопізнання і рефлексії, самореалізації, самоорганізації, самореабілітації і самокон-

тролю, пробудження активності особистості в індивідуальному виборі та вирішенні проблемних життєвих ситуацій [7, с. 5]. Тобто, аналізуючи термін «педагогічна підтримка» Т. Макєєва пов'язує його, насамперед, з педагогічною діяльністю, що розкриває індивідуальний потенціал та включає допомогу учням та батькам у подоланні соціальних, психологічних та особистісних труднощів.

Отже, педагогічна підтримка в умовах ДБСТ повинна розглядатися як двостороння взаємодія вихователя та вихованця, що спрямована на розвиток і становлення особистості останнього, прояв його індивідуальності та подолання перешкод на цьому шляху.

Останній – третій підхід щодо розкриття поняття педагогічної підтримки, розглядається в контексті технологічного підходу. Так, А. Коджаспіров, Г. Коджаспірова та Г. Сорока акцентують увагу на процесуальному аспекті педагогічної підтримки та розглядають її як певну педагогічну технологію соціальної роботи. Під педагогічною підтримкою вони розуміють систему засобів, що забезпечують допомогу дитині у самовизначенні (моральному, громадському, професійному, екзистенційному) шляхом ділової та міжособистісної комунікації.

Особливої уваги також заслуговує технологія педагогічної підтримки дитини на шляху подолання особистісних, оточуючих та матеріальних перешкод, що розроблена Т. Анохіною. У цій концепції обґрунтовано алгоритм надання педагогічної підтримки дитині, що повинен реалізуватися через чотири етапи: діагностичний (усвідомлення дитиною сутності проблеми), контактано-пошуковий (прийняття дитиною на себе відповідальності за вирішення проблеми), діалогово-договірний (взаємодія педагога та дитини, щоб спільними зусиллями вирішити проблему), рефлексивний (створення педагогом умов, за яких дитина аналізує свої дії та їхній результат) [2, с. 11–19]. Даний алгоритм дій є базовим для надання підтримки вихованцю ДБСТ у самостійному індивідуальному виборі, а також у подоланні перешкод самореалізації у навчальній, комунікативній, трудовій і творчій діяльності.

А. Мудрик у концепції соціального виховання також торкається технологічної сутності педагогічної підтримки та розглядає її як частину процесу соціалізації та саморозвитку людини, як сукупність взаємодоповнюючих процесів сімейного, релігійного і соціального виховання та як єдність освіти, організації соціального досвіду й індивідуальної допомоги людині, створення умов для цілеспрямованого розвитку та духовно-ціннісної орієнтації людини [8, с. 34]. Таким чином, педагогічна підтримка дітей-сиріт може розглядатися як технологія надання допомоги дитині для досягнення педагогічних завдань, що може бути реалізована при забезпеченні спеціальних педагогічних умов.

Таким чином, педагогічна підтримка дитини-сироти в умовах

ДБСТ – це технологія взаємодії педагога і вихованця, пов’язана з наданням допомоги у процесі розвитку особистості дитини, розв’язанням проблем у навчанні, вихованні, самореалізації та самовизначенні.

Головною метою педагогічної підтримки дітей-сиріт у ДБСТ є трансформація негативного соціального досвіду дитини у баченні себе та власної життєдіяльності крізь засвоєння основ соціальної компетенції та створення власного життєвого плану, формування у дітей-вихованців ДБСТ здатності успішної адаптації до існуючих умов, виступаючи при цьому суб’єктом власного розвитку, формування готовності до самостійного життя.

Аналіз змістовної сторони процесу педагогічної підтримки сиріт в умовах ДБСТ сприяв визначенню таких завдань цього процесу як реалізація відповідних форм та методів допомоги, що сприятимуть самостійному вирішенню проблеми вихованцем, винайденню найбільш адекватних засобів комунікативних зв’язків, ефективного спілкування та взаємодії. Реалізація даних завдань повинна будуватися передусім на принципах толерантності, конфіденційності, захисті прав клієнтів, поваги до особистості із врахуванням індивідуального підходу та системності.

Проведений нами дефінітивний аналіз щодо з’ясування сутності педагогічної підтримки дитини-сироти в умовах ДБСТ призвів до розуміння даного феномену як цілеспрямованого науково обґрунтованого технологічного процесу впливу на особистість дитини-вихованця з метою формування та розвитку необхідних для самостійного життя умінь та навичок, оптимальної адаптації до умов життя, що постійно змінюються з опорою на особистісний ресурс дитини, а також впливу на інших членів ДБСТ з метою допомоги їм у реалізації своїх сімейних ролей та виховних функцій, опосередкованого співпрацею впливу на дитину-вихованця та оздоровлення сімейного середовища в цілому.

Визначені теоретичні положення щодо сутності та змісту педагогічної підтримки дітей-сиріт в умовах ДБСТ стануть концептуальною основою нашого подальшого наукового пошуку щодо розробки та реалізації форм та методів такої підтримки.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Андреев А. А. Педагогика высшей школы (прикладная педагогика) : учебное пособие : в 2-х ч. / А. А. Андреев. – М. : МЭСИ, 2000. – Ч. 2. – 163 с.
2. Анохина Т. Педагогическая поддержка как реальность современного образования / Т. Анохина // Новые ценности образования. – 1996. – № 6. – С. 76.
3. Великий тлумачний словник сучасної української мови / [уклад. і голов. ред. В. Т. Бусел]. – К., Ірпінь : ВТФ «Перун», 2005. – 1728 с.

4. Газман О. С. педагогическая поддержка детей в образовании как инновационная проблема / О. С. Газман // Новые ценности образования: десять концепций и эссе. – М. : Инноватор, 1995. – 58 с.
5. Закатова И. Н. Социальная педагогика в школе : учебное пособие / И. Н. Закатова. – Ярославль : ЯГПУ, 1996. – 197 с.
6. Педагогика поддержки / Н. М. Касицина, Н. Н. Михайлова, С. М. Юсфин и др. – СПб. : Агенство образовательного сотрудничества, 2005. – 160 с.
7. Макеева Т. В. Концепция педагогики индивидуальности в русле оказания педагогической поддержки школьникам / Т. В. Макеева // Ярославский педагогический вестник. – 2002. – № 4(33) – С. 1–13.
8. Мудрик А. В. Социализация человека : учеб. пособие для студ. высш. учеб. заведений / А. В. Мудрик. – М. : Изд. центр «Академия», 2006. – 304 с.
9. Ожегов С. И. Толковый словарь русского языка / С. И. Ожегов, Н. Ю. Шведова. – издание 4-е, доп. – М. : ИТИ Технологии, 2006. – 944 с.
10. Попова С. И. Педагогическая поддержка в работе учителя и классного руководителя / С. И. Попова. – М. : Центр «Пед. поиск», 2005. – 176 с.
11. Психология общения. Энциклопедический словарь / [под общ. ред. А. А. Бодалева]. – М. : Изд-во «Когито-Центр», 2011. – 600 с.
12. Сухомлинский В. А. Избранные педагогические сочинения : в 3-х т. / В. А. Сухомлинский. – М. : Педагогика, 1981. – 987 с.